

رئیس علی دلواری

تجارب نظامی بریتانیا و مقاومت جنوب

سید قاسم یاحسینی

سرشناسه	: یا حبیبی، قاسم، ۱۳۳۵-
عنوان و نام پدیدآور	: نویس علی دلواری: تجاوز نظامی بریتانیا و مقاومت جنوب/ قاسم یا حبیبی.
مشخصات نشر	: تهران: پردیس دانش، ۱۳۸۷.
مشخصات ظاهری	: ۲۰۸ صفحه
فرمت	: مجموعه تاریخ معاصر ایران ۱۱.
شابک	: ۷۰۰۰۰ ویتال، ۷-۷۳-۲۵۰۹-۹۶۴-۹۷۸
نهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: چاپ قبلی: موسسه نشر و پژوهش شیراز، ۱۳۷۶.
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: نویس علی دلواری
موضوع	: قیام تنگستان، ۱۳۳۳
موضوع	: ایران - تاریخ - قاجاریان، ۱۱۹۳-۱۳۴۴ ق - جنبشها و قیامها
موضوع	: پوهش - تاریخ - ۱۳۳۳-۱۳۳۳.
رده بندی کنگره	: DSR۱۴۶۱/۲ ر ۹۰۲۸۷
رده بندی دیویی	: ۹۵۵/۰۷۲۰۰۲۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۱۳۳۰۷۸۲۲

ولیس علی دلواری

تجاوز نظامی بریتانیا و مقاومت جنوب

نویسنده: سید قاسم یا حبیبی

طراح جلد: پردیس خوش

لینوگرافی: باختر

چاپ و مصاحفی: سیدار

تیراژ: ۲۲۰۰ نسخه

چاپ اول: ۱۳۹۱

قیمت: ۷۰۰۰ تومان

حق چاپ و نشر محفوظ است.

تهران. صندوق پستی: ۱۱۱-۱۳۱۶۵

شابک: ISBN ۹۷۸-۹۶۴-۲۵۰۹-۷۳-۷

تلفن: ۲۲۲۰۶۱۳۳ - فکس: ۲۲۲۸۷۱۰۴

هیراد: ۰۹۳۶۹۵۰۰۱۸۲

سایت: www.shirazebketab.net

فهرست

- فهرست نقشه‌ها ح
- یادداشت دبیر مجموعه ج
- فصل اول - نخستین رویارویی‌ها ۵
 - مسئله هرات؛ تدارک اشغال؛ مقاومت عمومی؛ اختلافات مجدد ایران و انگلیس؛ بوشهر، هجوم مجدد؛ سرآغاز حمله؛ مقاومت تنگستانی‌ها در قلعه ریشهر؛ بوشهر؛ اقدامات انگلیس‌ها پس از اشغال بوشهر
- فصل دوم - رئیس علی دلواری ۲۵
 - جغرافیای تاریخی دلواری؛ خاندان رئیس علی؛ مشروطه جنوب؛ انقلاب بوشهر؛ در تعقیب رئیس علی؛ لشکرکشی نظام السلطنه به تنگستان؛ چیرگی بریتانیا
- فصل سوم - تهاجم نظامی بریتانیا ۹۱
 - حضور نظامیان انگلیس در بوشهر؛ حوزه‌های قدرت؛ رویارویی علمای بوشهر و رئیس علی با انگلیس؛ اتحاد خوانین؛ ماجرای بارداشت قنصل آلمان؛ حمله و ضد حمله
- فصل چهارم - مقاومت جنوب ۱۲۷
 - واسموس؛ زدوخوردهای پراکنده؛ بوشهر در تصرف انگلیس؛ بارتاب کشوری خبر اشغال بوشهر؛ دلواری، خط اول مقاومت
- فصل پنجم - آخرین نبرد ۱۶۵
 - شب؛ خبر آمد که تنگستان بهار است؛ نبرد کوه‌گری؛ پایان ماجرا
- منابع ۱۹۱
- فهرست اعلام ۱۹۹

سطح رهبری نیروهای سیاسی کشور داشت، بستر اصلی این ناهماهنگی را منافع متفاوت و گاه متعارض گروه‌های متعدد عشیره‌ای و محلی در سطح کشور تشکیل می‌داد.

یکی از مزایای اصلی قیام رئیس علی دلواری آن است که این حرکت مهم تاریخی را در چارچوبی متناسب با درک و جوه مختلف آن طرح کرده است. نویسنده گذشته از اشاره به سنت دیرینه مردم جنوب ایران در رویارویی با حضور و مداخلات دولت بریتانیا در خلیج فارس که بخش مهمی از نهضت استقلال طلبانه ایران معاصر را تشکیل می‌دهد، بر آن بوده است با توضیح نحوه شکل‌گیری اقتدار رئیس علی در چارچوب حرکت‌ها و برخوردهای محلی تنگستان در سالهای مقارن با نهضت مشروطه، از چگونگی فعالیتهای او در مراحل نخست جنگ اول جهانی نیز تصویر روشن‌تری به دست دهد چرا که درک و فهم این دوره از تاریخ ایران که به جهت ابعاد حماسی و ملی آن کم‌وبیش مورد توجه بوده‌اند، بدون شناخت زمینه‌های شکل‌گیری آنها در خلال مراحل پیشین - که کمتر مورد بحث قرار داشته‌اند - میسر نیست و باید امید داشت که در شناخت و بررسی دیگر حرکت‌های مشابه ایرانیان در آن دوره از فعالیت‌های شیخ حسین خان چاه‌کوتاهی، غضنفرالسلطنه برازجانی و زایرخضرخان در دیگر نقاط دشتستان و تنگستان گرفته تا جنگ‌های گسترده‌ای که در نواحی غرب و شمال غرب ایران بر ضد قوای روسیه جریان داشت نیز روش مشابهی در پیش گرفته شود.

پیشگفتار

رئیس علی دلواری برای مردم ایران مخصوصاً اهالی جنوب، نامی است آشنا و توأم با خاطره مبارزه علیه استعمار انگلیس. طی هشتاد و اندی سال که از مرگ او سپری شده، چندین مقاله، کتاب و یک سریال تلویزیونی درباره او نوشته یا ساخته شده است. بهر این علی القاعده بایستی نقطه ابهامی در باب زندگی، مبارزه و مرگ زودرس و نابهنکامی، رجوع نداشته باشد و مورخان و نویسندگان نسل پیش، همه این زوایا را زیر ذره بین تحقیق روشن کرده باشند؛ ولی چنین نیست. نه تنها هنوز یک بررسی جامع در این باب تألیف یا منتشر نشده، بلکه شخصیت شاخص وی نیز در انبوهی از توصیف‌های اغراق‌آمیز و لفاظی‌های تهی از معناگم شده است.

در پژوهش حاضر تلاش شده تا با تکیه بر اسناد و مدارک، کتاب‌های منتشر شده و رساله‌های خطی، روزنامه‌ها، آرشوها، گفتگوها و خاطرات شفاهی و به‌دور از هر گونه اغراق و گزافه زندگی و مبارزات رئیس علی بررسی شده و در چارچوب رویارویی تاریخی مردم جنوب ایران بر ضد مداخلات امپریالیستی بریتانیا در سده‌های معاصر مورد توجه قرار گیرد.

دفتر حاضر شامل یک پیشگفتار و پنج فصل است. در فصل اول خواننده با پیشینه تاریخی مقاومت مردم بوشهر و تنگستان علیه مداخلات انگلیس آشنا می‌شود. این بخش گرچه ارتباط مستقیمی با زندگی و مبارزات رئیس علی دلواری ندارد، اما پس زمینه قیام او را به خوبی نشان می‌دهد و آشکار می‌سازد که وی در چه اوضاع تاریخی و اجتماعی و بر کدامین زمینه، رویاروی دولت بریتانیا ایستاد. این بخش را نه می‌توان تاریخ سیاسی و اجتماعی معاصر بوشهر و تنگستان محسوب داشت و نه حتی تاریخ حضور انگلیسی‌ها در این منطقه؛ این دو موضوع چنان گسترده و متنوع هستند که باید در پژوهش‌های مستقل دیگری به آن‌ها پرداخت. در فصل اول این کتاب تنها به ارائه شمه‌ای از حضور نظامی انگلیسیان در بوشهر اکتفا شده است. نخستین رویارویی ارتش انگلستان با مردم بوشهر و تنگستان در

سال ۱۲۵۵ هـ. ق. / ۱۸۳۸ م. رخ داد. در این رویارویی حضور و رهبری آیت‌الله شیخ حسن آل‌عصفور مجتهد برجسته و مبارز بوشهری، از جمله موضوع‌هایی است که مورد توجه و تأکید قرار گرفته است.

فصل دوم به ماجرای نبرد دوم مردم بوشهر با انگلیسی‌ها در سال ۱۲۷۳ هـ. ق. / ۱۸۵۶ م. اختصاص دارد که در آن مقاومت سپاهیان تنگستانی در نبرد علیه دشمن خارجی تشریح گردیده است.

در فصل دوم جغرافیای تاریخی دلواری از بدو تأسیس تا آغاز جنگ جهانی اول شرح داده شده است و ادامه مطلب به سرگذشت نسب، محیط خانوادگی و والدین رئیس‌علی دلواری اختصاص دارد که در آن سوابق خانوادگی رئیس‌علی از هنگام مهاجرت از نورآباد ممسنی تقریباً در ۲۰۰ سال پیش، مورد بررسی قرار گرفته است.

در ادامه شرح زندگی و ناکامی‌های سیاسی و اجتماعی رئیس‌علی از انقلاب مشروطه تا جنگ جهانی اول می‌آید که یکی از تاریک‌ترین و در عین حال جالب‌ترین قسمت‌های زندگی کوتاه اما پرفراز و نشیب رئیس‌علی است.

نخستین درگیری رئیس‌علی دلواری با نیروهای انگلیسی در سال ۱۳۳۱ هـ. ق. / ۱۹۱۲ م. و علت و انگیزه این درگیری از جمله مطالب این فصل است. تلاش قابل تحسین رئیس‌علی در ایجاد اتحاد بین خوانین و حمله به مواضع انگلیسی‌ها و دول متحد (روس و فرانسه) در آستانه جنگ جهانی سرآغاز فصل سوم کتاب است. در خلال این فصل اطلاعاتی نیز در باب بوشهر در آستانه جنگ جهانی اول و ماه‌های نخستین جنگ ارائه شده است. و همچنین سعی شده است با تکیه بر منابع موجود کلی ماجرای اشغال بوشهر و جنگ دلواری بدون هرگونه اغراق و بزرگ‌نمایی، بازنویسی شود. درباره جنگ دلواری در مشون تاریخی قبل، گزافه‌نویسی‌های فراوان صورت گرفته که هدف از آن نیز بزرگ‌نشان دادن ماجرا بوده است، حال آنکه واقعیت فی‌نفسه و بدون رنگ‌آمیزی نیز خود بزرگ است و بی‌نیاز از خیال و افسانه و شعارپردازی.

و بالاخره آخرین فصل کتاب که به بررسی و تحلیل ماجرای رازگونه و پرابهام کشته شدن رئیس‌علی و عوامل پشت پرده آن و همچنین بازتاب آن در سطح ایران اختصاص دارد. در این فصل نظریه‌های مختلفی که در باب عامل یا عاملان قتل رئیس‌علی، ارائه شده مورد نقد و بررسی قرار گرفته است. البته در این باب

هنوز سخن ناگفته فراوان است و باید در مجال دیگری به تفصیل به آن پرداخت و برخی زوایای ناگفته در این دفتر را نیز روشن کرد. ماجرای جنگ فاجعه‌بار «کوه کزی»، و چگونگی لغو حکومت نظامی بریتانیا در بوشهر پایان‌بخش فصل پنجم است.

از فرانسیس بیکن سخن پرمغز و آموزنده‌ای نقل شده که تکرار آن در اینجا مفید می‌باشد: «ما کوتوله‌هایی هستیم که بر شانه غول‌ها ایستاده‌ایم. از این روی از آنان بزرگ‌تر به نظر می‌رسیم». بی‌گمان اگر پژوهش‌های مردان باهمتی همچون مرحوم محمدحسین رکن‌زاده آدمیت و آقای علی‌مراد فراشبندی نبود امروز هرگز توفیقات کنونی در زمینه تالیف و تدوین زندگی رئیس‌علی دلواری نصیب ما نمی‌گشت. همت این دو محقق مستحکوش و زحمتکش اولین و مهم‌ترین دستمایه در تدوین دفتر حاضر بوده است و جادارد زحمتشان را پاس داریم. علاوه بر این در قدردانی از اساتید و صاحب‌نظرانی که نگارنده را در این بررسی یاری دادند جای آن دارد از جناب حجة الاسلام والمسلمین حاج آقا سید محمدحسن نبوی رئیس محترم مرکز مطالعات بوشهرشناسی تشکر کرد که علاوه بر بیان مطالب ارزنده بسیار (به‌صورت مصاحبه) اجازه استفاده از آرشیو مرکز مطالعات بوشهرشناسی را به‌من دادند. آقای مسعود کوهستانی‌نژاد نیز با دقت و حوصله زحمت استنساخ اخبار جراید و روزنامه‌های منتشره در تهران در دهه‌های نخست جنگ بین‌الملل اول را متقبل شدند. از این بزرگواران تشکر و قدردانی می‌نمایم.

در پایان از کلیه خوانندگان تقاضا دارم تا هر گونه خطای تحلیل نادرست را تذکر داده و اگر سند و مطلب جدیدی سراغ داشتند که نگارنده از آن غافل مانده باشد لطف کرده آن را به آدرس ناشر ارسال دارند تا انشاءالله در چاپ‌های بعد با ذکر مأخذ مورد استفاده قرار گیرد.

بندر بوشهر — تابستان ۱۳۷۵

سید قاسم باحسینی